

Gorshkov, Ya. A. et al. "Effektivnost skhem finansirovaniia popolneniia morskogo flota Ukrainy" [Efficiency financing schemes replenish Navy Ukraine]. *Visnyk ODMU*, no. 2 (1998): 73-78.

Morozova, I. V. "Metodicheskie osnovy rascheta platezhei v dogovore lizinga sudov" [Methodical bases of calculation of payments in the leasing agreement courts]. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti*, no. 9 (2001): 74-80.

Nikulin, S. H., Kurliand, A. M., and Postan, M. Ya. "Problemy optimizatsii protsessov obnovenia flota v perekhodnyi period" [Problems of optimization of fleet renewal in the transition period]. *Metody ta zasoby upravlinnia rozvytkom transportnykh system*, no. 5 (2003): 35-44.

Nikolaeva, L. L. *Kommercheskaia ekspluatatsiia sudna* [Commercial operation of the vessel]. Odessa: Feniks, 2006.

Rylov, S. I., Koskina, Yu. A., and Sudnik, N. V. "Metodika otsenki defitsita resursa ukrainskogo tonnazha pri perevozkakh otechestvennykh gruzov" [Methods of assessing the resource scarcity Ukrainian domestic tonnage in the transport of goods]. *Visnyk ONMU*, no. 1 (2010): 39-49.

Rylov, S. I. "Nekotorye voprosy obosnovaniia frakhtovaniia sudov v berbout-charter" [Some questions justify chartering a bareboat charter]. In *Ekonomika i ekspluatatsiia morskogo transporta*, 77-79. Moscow: Morflot, 1979.

УДК 330.342.3

ІНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ВИБОРУ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

© 2015 МОСІЙЧУК Т. К.

УДК 330.342.3

Мосійчук Т. К. Інституційні обмеження вибору політики інноваційного розвитку економіки України

Мета статті полягає в дослідженні інституційних особливостей України, що складають обмеження для застосування інноваційної політики. Досліджено процес зміни, яких зазнала сучасна інноваційна політика в розвинутих країнах, а також основні тренди в її формуванні. Систематизовано інструменти інноваційної політики. У процесі економіко-статистичного аналізу державних видатків виявлено протиріччя між реалізацією інноваційної політики в Україні та пріоритетами політики, визначеними в нормативно-правових документах. Використовуючи методологію неoinституціоналізму, з'ясовано інституційні причини неефективності інноваційної політики, визначено додаткові «відмови ринку» в Україні, подолання яких потребує активної ролі держави в регулюванні інноваційної сфери. У результаті дослідження було виділено теоретичні підходи до вдосконалення інноваційної політики України. Обґрунтовано інституційну обмеженість прямого державного фінансування інноваційної сфери та необхідність переходу до неселективних інструментів інноваційної політики, яким зараз не приділяється увага.

Ключові слова: інноваційна політика, національна інноваційна система, економічна безпека, інституційні обмеження.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 16.

Мосійчук Тетяна Костянтинівна – здобувач, кафедра управління фінансово-економічною безпекою, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерна, 30-32, Київ, 03113, Україна)

E-mail: t_mosiychuk@hotmail.com

УДК 330.342.3

Мосейчук Т. К. Институциональные ограничения выбора политики инновационного развития экономики Украины

Цель статьи состоит в исследовании институциональных особенностей Украины, создающих ограничения для применения инновационной политики. Исследован процесс изменений современной инновационной политики в развитых странах, а также основные тренды в ее формировании. Систематизированы инструменты инновационной политики. В процессе экономико-статистического анализа государственных расходов выявлено противоречие между реализацией инновационной политики в Украине и приоритетами политики, определенными в нормативно-правовых документах. Используя методологию неoinституционализма, раскрыты институциональные причины неэффективности инновационной политики, определены дополнительные «провалы рынка» в Украине, преодоление которых требует активной роли государства в регулировании инновационной сферы. В результате исследования определены теоретические подходы к совершенствованию инновационной политики Украины. Обоснованы институциональная ограниченность инструментов прямого государственного финансирования инновационной сферы и необходимость перехода к неселективным инструментам инновационной политики, которым сейчас не уделяется внимание.

Ключевые слова: инновационная политика, национальная инновационная система, экономическая безопасность, институциональные ограничения.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Библ.:** 16.

Мосейчук Татьяна Константиновна – соискатель, кафедра управления финансово-экономической безопасностью, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерная, 30-32, Киев, 03113, Украина)

E-mail: t_mosiychuk@hotmail.com

UDC 330.342.3

Mosiychuk T. K. Institutional Restrictions when Choosing the Policy of Innovative Development of Ukrainian Economy

The article is aimed to study the institutional features of Ukraine, which restrict the implementation of innovation policy. Process of changes in the current innovation policy in the developed countries, as well as key trends in its development have been explored. Tools of innovation policy have been systematized. In the process of economic and statistical analysis of public expenditures, the tension between the innovation policy in Ukraine and the policy priorities, which are determined in the legal documents, have been identified. Using the methodology of neo-institutionalism, institutional reasons for ineffectiveness of innovation policy are disclosed, the specific «market failures» in Ukraine are defined, that requires an active role of the state in regulating the innovation sphere. As result of the study, theoretic approaches to improving innovation policy in Ukraine have been determined. The institutional limitations of the tools for direct public financing of innovation sphere have been substantiated, as well as the need to shift to the non-selective tools for innovation policy, which at the present time is not given attention.

Key words: innovation policy, national innovation system, economic security, institutional restrictions.

Pic.: 1. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 16.

Mosiychuk Tetyana K. – Applicant, Department of Financial and Economic Security, Accounting and Auditing, University of Economics and Law «KROK» (vul. Lagerna, 30-32, Kyiv, 03113, Ukraine)

E-mail: t_mosiychuk@hotmail.com

В умовах глобалізації економічних процесів конкурентоспроможність та економічна безпека держави у все більшій мірі визначаються здатністю національної економіки до інновацій. Саме тому перехід до інноваційної економіки визнається пріоритетним напрямом державної політики.

Україна протягом багатьох років наголошує, що формування інноваційної моделі розвитку є одним з основних пріоритетів соціально-економічної стратегії. Ще на початку 2000-х років провідними українськими вченими (зокрема, В. Гейцем, А. Гальчинським, А. Чухном, В. Семиноженком) була обґрунтована необхідність переходу на інноваційну модель розвитку, визначено основні напрями формування інноваційної політики та механізми її реалізації.

За даними Міністерства юстиції, існує понад 200 законодавчих актів, що регулюють відносини у сфері інновацій, а з урахуванням підзаконних нормативно-правових актів галузевої належності – понад 400 [1, с. 96].

Незважаючи на рівень правового забезпечення та кількість державних органів, що регулюють інноваційну діяльність в Україні, перехід до інноваційної моделі розвитку економіки не відбувся, а реформи, що пропонувалися в Україні упродовж останніх років, «лише формально декларували інноваційну спрямованість держави і жодним чином не вплинули на зростання попиту виробництва та потреби економіки на наукові, науково-технічні розробки» [2].

Інституційним аспектам інноваційного розвитку економіки присвячено і ряд наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних учених. Великий внесок було зроблено працями таких вчених, як Л. Бальцерович, Дж. Бьюкенен, М. Вебер, Я. Корнаї, Д. Норт, А. Ослунд, Дж. Стиглиц, Й. Шумпетер, М. Хан. Серед українських учених, які плідно працюють у галузі вироблення оптимальної для України моделі економічного розвитку, включаючи її інноваційну направленість, слід виділити А. Гальчинського, В. Гейця, А. Гриценка, В. Дементьєва, С. Демінського, І. Петрову, Л. Федулову, С. Шкарлета.

Метою статті є дослідження інституційних обмежень державної інноваційної політики в Україні та надання рекомендацій щодо інструментів політики, які можуть бути ефективними на сучасному етапі розвитку національної інноваційної системи.

Необхідність проведення активної інноваційної політики визначається особливостями інноваційного процесу як об'єкта управління. Інноваційні продукти є класичними прикладами «відмови», або «провалів», ринку. Сфері інновацій притаманні позитивні зовнішні ефекти (екстерналії), коли ефект від розвитку інновацій більшою мірою отримує суспільство, інші галузі, а не та галузь або компанія, які зробили інвестиції в інновації. Особливістю є також високий ступень невизначеності у співвідношенні витрат і результатів при інвестуванні в інноваційні сфери.

Якщо держава не стимулює вкладення у високо-технологічні галузі, сектори економіки, вони виявляються недорозвиненими або розвиненими на рівні нижче оптимального з точки зору всього суспільства. Реалізуючи інноваційну політику, держава не тільки ви-

являє готовність взяти на себе ризики інвестування в пілотні проекти з високою невизначеністю, але і подає сигнал ринку, приватним промисловим інвесторам про найбільш імовірні напрямки майбутнього попиту і пропозиції нових технологій.

Як засвідчили дослідження В. Гейця [3], Л. Федулової [4], Ю. Бажала [4], І. Петрової [5] та ін., у розвинених країнах активне втручання держави в інноваційну діяльність є необхідним фактором переходу на інноваційну модель розвитку. Роль інноваційної політики держави зростає під час технологічних криз, при переході до нового технологічного укладу, тобто при гострій потребі в державній підтримці базових інновацій у стратегічних галузях національної економіки.

Державне регулювання інноваційного розвитку пройшло ряд етапів. До початку 80-х років ХХ ст. панувала точка зору, згідно з якою для успішного розвитку національної інноваційної системи достатньо направити науковий та інформаційний потенціал у виробництво через стимулювання розвитку фундаментальних і прикладних досліджень. Роль держави обмежувалася в основному стадією наукових досліджень і розробок (що відіграло важливу роль у розвитку виробництва напівпровідників, ЕОМ і обладнання зв'язку). На зміну розрізним діям, які сприяли проведенню наукових досліджень в тій чи іншій галузі, або технічному переоснащенні окремих галузей, прийшла спеціально організована цілеспрямована інноваційна політика. Вона стала невід'ємною частиною державного регулювання економіки.

Концепція національних інноваційних систем (НІС) в індустріально розвинених країнах почала активно розроблятися в 1980-ті роки одночасно великою групою вчених. Лідерами цього напрямку стали Р. Нельсон (США) [6], Б. Лундвалл (Швеція) [7], К. Фрімен (Великобританія) [8]. У процесі історичного розвитку НІС сформувалася особлива модель взаємодії держави та підприємницького сектора в аспекті створення і реалізації науково-технічних досягнень.

Інноваційна політика розвинених країн за останні десятиліття змінилась докорінно. У сучасних умовах розвинені країни перейшли від фінансування фундаментальних досліджень і організацій «великої науки» до цілеспрямованої підтримки всіх стадій нововведень в державному і приватному секторах, починаючи від створення товару або послуги, через просування його від виробника до споживача. Це проявляється в переході від «пасивної» політики до «активної», сутність якої полягає в активному використанні науково-технічного потенціалу (не лише своєї країни, але й усього світу). У теперішній час вплив держави поширюється на виробництво, збут, експортну політику. Практично мова йде вже не про підтримку науково-технічного прогресу, а про багатогранну і гнучку систему зі стимулювання, розробки, супроводу, управління, планування і контролю процесів інноваційної діяльності у сфері науки, техніки і виробництва.

У найзагальнішому вигляді формування державної інноваційної політики (рис. 1) складається в результаті вибору і прийняття рішень у декількох ключових сферах. Сюди входять:

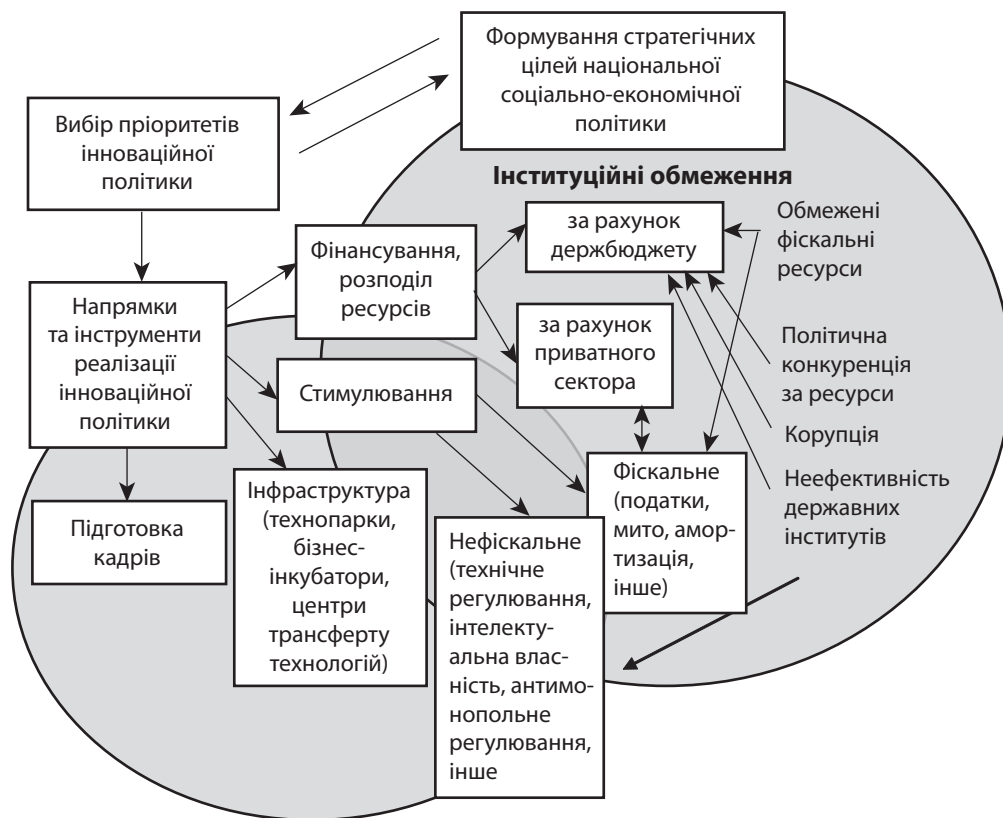

Рис. 1. Процес формування державної політики у сфері інновацій

- ✦ вибір загальнонаціональних пріоритетів інноваційної політики;
- ✦ розподілу державних ресурсів між різними секторами сфери наукових досліджень відповідно до визначених пріоритетів; виконання досліджень і розробок у державних наукових центрах;
- ✦ непряме державне стимулювання інноваційних процесів у приватному секторі за допомогою податкової, амортизаційної, антимонопольної, патентної, митної політики, що обумовлюють ефективність та поширення інновацій; розробка цільових програм, направлених на підвищення інноваційної активності бізнесу;
- ✦ державні замовлення, які забезпечують первинний попит на НДДКР;
- ✦ формування інноваційного клімату в економіці та інфраструктурного забезпечення досліджень і розробок, включаючи національні служби науково-технічної інформації, технічного регулювання та стандартизації; розробка довгострокової стратегії з урахуванням показників економічної безпеки;
- ✦ держава виступає як посередник, зв'язуючою ланкою між сферою «чистої» (академічної) науки і завданнями виробництва, стимулює кооперацію у сфері НДДКР промислових корпорацій та університетів;
- ✦ стратегія підготовка наукових та інженерних кадрів (головне джерело інноваційних ідей);
- ✦ прийняття законів та інших нормативних актів, які забезпечують захист інтересів суб'єктів інноваційної діяльності.

Практично кожен із цих напрямів державного регулювання цілеспрямовано впливає на прискорення інноваційного розвитку. У результаті взаємодії держави й економіки формується «поле»: правовий, економічний, інституційний і соціальний простір, у рамках якого здійснюється це співробітництво і взаємодія [9, с. 34].

Процес формування державної інноваційної політики починається з вибору пріоритетів залежно від стратегічних цілей соціально-економічної політики. Напрямки та інструменти реалізації політики залежать від інституційних особливостей країн, які формують тип НІС.

Сполучені Штати, наприклад, починаючи з 2009 р., проводили послідовну політику та створили систему інститутів і програм підтримки енергетичних інновацій. Програма включала всі стадії життєвого циклу енергетичних інновацій: від фундаментальних досліджень з фінансуванням із федерального бюджету до формування попиту, комерціалізації, а також розвитку виробництв і ринків «нової енергетики» [10, с. 46]. Завдяки програмі «нової енергетики» США планують перейти до нового технологічного укладу, відновити промисловий потенціал країни.

У Китаї інноваційна політика довгий час була підпорядкована промисловій політиці. Опора на експортні галузі та імпорту технологій забезпечили стійкі темпи зростання. На початку 2000-х років політика запозичення технологій стала піддаватися все більшій критиці. Економіка потрапила у порочне коло: «відсталість – закупівлі технологій – відсталість». «На відміну від Китаю корейський уряд із самого початку дотримувався чіткої

політики: технологія може бути куплена за кордоном тільки один раз, а держфінансування розподіляється в пропорції 1/5 на імпорт технології та 4/5 – на пристосування до місцевих умов і власні НДДКР. У Китаї така пропорція ... 1 : 0,08» [11, с. 216].

Сьогоднішній етап розвитку НІС Китаю характеризується переходом до парадигми «інновацій з опорою на власні сили». Китай переходить від слідування структурі науково-технологічних пріоритетів розвинених країн до відтворення моделі інноваційної економіки. Для її реалізації передбачено не тільки нарощування державного фінансування по все більшій кількості напрямків досліджень, а й великі плани промислової і структурної політики, що мають на меті підвищення частки наукомістких галузей в економіці країни.

Як ми бачимо, країни, незважаючи на різні інституційні характеристики НІС, підпорядковують розвиток інноваційної політики більш загальним цілям національної соціально-економічної політики та економічної безпеки. Інноваційна політика визначається відповідно до можливостей бюджетних обмежень та рівня і специфіки розвитку НІС. Напрямки інноваційної політики сфокусовані відповідно до цілей, саме за цими пріоритетами проводиться державне фінансування, саме вони є орієнтирами для бізнес-сектора.

В Україні розвиток інноваційної системи передбачений цілою низкою нормативно-правових документів, які містять декілька списків пріоритетів у цій сфері (табл. 1).

Визначені пріоритетні напрямки не співпадають у різних документах, сформульовані надто широко і не дозволяють забезпечити високий рівень концентрації інвестиційних ресурсів на реалізації інвестиційних та інноваційних проектів для здійснення прогресивних структурних зрушень. Якщо встановлювані на вищому державному рівні пріоритети розвитку економіки мають не декоративне значення, то повинен бути один короткий список.

Аналіз структури капітальних інвестицій за рахунок Державного бюджету України відкриває дійсні напрямки державних пріоритетів, які не співпадають із напрямками інноваційної політики, затвердженими у нормативних документах (табл. 2).

Як слідує зі статистичних даних, пріоритетними напрямками державних інвестицій є добувна промисловість (15,1%), а також сфера державного управління (45,4%) (табл. 3). Частка капітальних інвестицій за рахунок державного бюджету на підприємства переробної промисловості, а також у науковій діяльності і розробок є незначною. Ті мізерні обсяги інноваційних ресурсів, які сьогодні спрямовуються у виробничу сферу, не зможуть забезпечити

Таблиця 1

Визначені законодавством пріоритети інноваційної сфери

Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»	Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»	Постанова КМУ «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні»
1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; 2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки; 3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів і нанотехнологій; 4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу; 5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; 6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; 7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки	Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки на період до 2020 року: 1) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави; 2) інформаційні та комунікаційні технології; 3) енергетика та енергоефективність; 4) раціональне природокористування; 5) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань; 6) нові речовини і матеріали.	Пріоритетами розвитку базових галузей економіки, в яких реалізуються інвестиційні та інноваційні проекти, є: – забезпечення розвитку енергетичної інфраструктури, зокрема газотранспортної системи, атомного та ракетно-космічного машинобудування, авіа- і суднобудування; – видобування нафти, газу та вугілля; – виробництво, перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції; – будівництво і реконструкція автомобільних доріг, інших об'єктів інфраструктури, реконструкція систем тепло- і водопостачання та водовідведення; – будівництво житла

Джерело: Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>, Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>, Постанова КМУ від 2 лютого 2011 р. № 389 «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-%D0%BF>

Структура капітальних інвестицій за рахунок коштів державного бюджету України за видами економічної діяльності в 2010 – 2013 рр. (%)

Вид економічної діяльності	Рік			
	2010	2011	2012	2013
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2,6	1,8	0,2	1,0
Добувна промисловість	5,5	8,3	6,1	15,1
Переробна промисловість	1,2	0,6	0,4	0,3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу, пари та гарячої	4,2	6,0	4,8	4,9
Будівництво	12,1	15,0	2,4	3,2
Діяльність транспорту та зв'язку	33,7	36,4	7,8	–
Операції з нерухомим майном	3,2	4,3	41,2	0,1
Наукові дослідження та розробки	–	1,0	1,7	4,9
Державне управління	3,7	5,4	28,0	45,4
Освіта	5,0	4,6	2,4	5,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	8,1	6,8	4,5	11,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг	19,7	10,5	0,7	–

Джерело: розраховано за: Капітальні інвестиції за відповідні роки / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Структура витрат Зведеного бюджету України на економічну діяльність (%)

Вид економічної діяльності	Рік					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	18,8	15,8	16,7	13,4	12,0	15,2
Паливно-енергетичний комплекс	30,2	30,1	27,5	19,2	28,0	30,4
У тому числі:						
вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	14,1	15,8	17,0	17,8	20,6	29,6
енергетична галузь	0,8	2,3	1,7	1,0	0,5	0,5
Обробна промисловість	0,2	0,5	0,1	0,9	0,4	–
Транспорт	27,3	34,5	34,9	32,4	26,8	35,3
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	0,3	0,5	0,4	0,3	0,3	0,4
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	2,6	2,7	2,7	2,4	2,1	1,9
Інші галузі	20,7	15,9	17,8	31,4	30,4	16,9
Довідково: усього витрат, млн грн	51322,4	39753,0	43832,4	57124,1	62377,4	50757,8

Джерело: розраховано за: Видатки за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету за відповідні роки / Державне казначейство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>

ти вагомих зрушень у найближчі десятиліття. Тим більше, що вони не охоплюють розвиток наукомістких, ресурсо- і енергозберігаючих технологій, без яких не може бути забезпечений належний рівень економічної безпеки.

Основними сферами державної підтримки бюджету за 2008 – 2013 рр. є сільське господарство, паливно-енергетичний комплекс, сфера послуг та інфраструктура. На ці сфери у 2013 р. припадало 81,2% від загального обсягу витрат. Так, на паливно-енергетичний комплекс припадало близько 30% усіх витрат на економічну діяльність, із них 29,9% – на вугільну

галузь. При цьому питома вага промислових галузей з потенціалом інноваційного розвитку та імпортозаміщення є незначною.

Згідно з результатами аналітичної доповіді Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [12], жодна з державних програм у сфері інноваційного розвитку промислового сектора не була профінансована бюджетом у повному обсязі, зокрема:

- ✦ Загальнодержавна комплексна програма розвитку високих наукоємних технологій, затверджена Законом України від 9.04.2004 р. № 1676-IV

- на 2005 – 2013 рр. фінансувалася в середньому на рівні 0,5% від запланованого;
- ✦ Державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009 – 2013 рр., затверджена Постановою КМУ від 14.05.2008 р. № 447, не була профінансована;
 - ✦ Державна цільова науково-технічна програма «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010 – 2014 рр., затверджена Постановою КМУ від 28.10.2009 р. № 1231, з початку реалізації профінансована з державного бюджету на 115971,0 тис. грн, або на 6,3% від запланованого обсягу.

Протягом 2004 – 2013 рр. частка витрат за рахунок коштів державного бюджету не перевищувала 3%. У 2013 р. в умовах політичної нестабільності уряд фінансував в основному захищені статті бюджету і припинив фінансування багатьох статей інноваційних витрат (табл. 4).

Держава практично усунулася від проведення активної інвестиційно-інноваційної політики, віддаючи все на «волю ринку». Водночас державне споживання постійно зростало, досягнувши у 2013 р. величини в 281,7 млрд грн.

Наведені дані свідчать тільки про стан блоку «фінансування, розподіл ресурсів», представленого на рис. 1. Зміни, що проходили з інструментами «стимулювання» та «інфраструктура», теж були негативними. За останні роки ліквідовано фіскальні пільги щодо інноваційної діяльності підприємств. Розділ V «Особливості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності» Закону України «Про інноваційну діяльність» було виключено ще у 2005 р. Податковим кодексом України гарантується лише податкове стимулювання впровадження енергоефективних технологій.

Послідовно ліквідовано Державний інноваційний фонд, Державне агентство з інвестицій та іннова-

цій, Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації (останнє у 2014 р. шляхом реорганізації у Державну службу з питань електронного урядування). Перевірки КРУ перших двох структур свідчать про їх неефективність та численні зловживання [13].

Таким чином, головними тенденціями у сфері державної політики України є скорочення прямої державної участі у фінансуванні інноваційної діяльності, скорочення податкових стимулюючих механізмів та відсутність реальних кроків у створенні інфраструктури інноваційної діяльності.

Провідні українські вчені відмічають, що державна політика була і залишається непередбачуваною і непослідовною і має лише одну реальну мету – стимулювання використання матеріальних факторів економічного зростання без продуманої стратегії на майбутнє, в якому суспільство і економіка знань будуть визначальними.

Відповідь на питання, чому послідовно не реалізується проголошений курс на інноваційний розвиток, потрібно шукати в інституційних основах економічної політики України. Методологічні основи для аналізу інституційних основ інноваційної політики закладені теоріями суспільного вибору та неінституціоналізму [14].

Україна належала до країн, що розвивалася в системі централізованого планування, де взаємозв'язок науки та виробництва планувався та регламентувався державою, характеризувався вертикальними зв'язками та не мав вбудованих механізмів саморозвитку. У ході ринкових перетворень передбачалося створення нового інфраструктурного механізму, який до теперішнього часу має фрагментарний характер. Протиріччя у відбудові НІС пов'язані не стільки з відсутністю коштів для її розвитку, скільки з відсутністю зацікавленості у ключових гравців політичного поля України.

Цілий ряд українських та іноземних вчених констатують, що в багатьох країнах, що вийшли із системи централізованого планування, склалися олігархічно-кланові

Таблиця 4

Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2004 – 2013 рр.

Рік	Загальна сума витрат, млн грн	Приріст за рік, млн грн	У тому числі за рахунок коштів			
			власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інших джерел
2004	4534,6	1474,8	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	1217,0	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	408,4	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	4690,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	1143,3	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	-4044,0	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	95,6	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	6288,4	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	-2853	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	1918,0	6973,4	24,7	1253,2	1311,3

Джерело: складено за: Наука та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. / [Відп. за вип. О. О. Кармазіна]. – К.: Інформ.-видав. центр Держкомстату України. – Київ, 2014. – 314 с.

системи. Політичні режими в таких країнах визначають процеси групової конкуренції в боротьбі за владу над розподілом ресурсів. Зокрема Україну відносять до країн «олігархічної демократії, за якої олігархічні групи змагаються за вплив не лише в коридорах центральної влади, а й на виборах» [15]. Прагнення отримати матеріальні вигоди від політичного процесу описується категорією *політичної ренти*. Остання передбачає використання адміністративного ресурсу для штучного обмеження конкуренції, переносючи її тим самим у сферу тінювого впливу на прийняття державних рішень. Корупція тісно пов'язана з «провалами держави», тобто із ситуаціями, коли держава не в змозі забезпечити своє ефективне функціонування в рамках легітимних процедур.

Контролюючи цілі галузі, олігархи не зацікавлені у міжгалузевому русі капіталу та структурних змінах, оскільки примножують свої статки через канали політичної ренти за допомогою свого впливу на державні інституції та зрощування з ними.

Отримання податкових преференцій для вже існуючого бізнесу (без жодних ознак інноваційності), зниження цін на енергетичні ресурси, різноманітні схеми розкрадання коштів державного бюджету залишаються в Україні справою з рентабельністю набагато вищою, ніж розвиток бізнесу на основі нових технологій. Високі ризики невизначеності при вкладанні коштів у нові галузі та продукти, а також наявність зовнішніх ефектів для інших галузей та всього суспільства, які важко або неможливо приватизувати – усі ці ознаки відмов, або провалів, ринку – це те, куди не хочуть вкладати гроші конкуруючі олігархічні клани. Крім того, олігархічна демократія в Україні характеризується короткими політичними циклами. Олігархічні групи при владі змінюються швидше, ніж будь-яка програма розвитку інновацій може дати віддачу.

Таким чином, вигоди від розподілу державних коштів на підтримку окремих галузей отримують не стільки найперспективніші галузі, скільки сектори з найсильнішим лобістським потенціалом, як ми бачили у табл. 2, 3.

Результатом тривалого розвитку такої інституційної моделі є деградація структури економіки України, закріплення її сировинного характеру та все більша деіндустріалізація. Результатом структурних змін в українській промисловості стало домінування гірничодобувного та металургійного секторів національної економіки. Для цих секторів не характерна активна інноваційна діяльність, оскільки технології цих секторів відносно стабільні, а продукція нерізноманітна. В Україні поступово зникли цілі високотехнологічні галузі промисловості (наприклад, галузь електроніки). Різко скоротився обсяг внутрішнього попиту на багато груп товарів, особливо на високотехнологічні. Несприйнятливості великих промислових галузей до інновацій збільшує протиріччя між сектором виробництва і все ще потужним сектором науки, високим рівнем освіти, що залишилися у спадок від економіки централізованого планування.

Характерною рисою олігархічної демократії є корупція. Відповідно до індексу сприйняття корупції Transparency International Україна має у 2014 р. 26 балів (142 місце рейтингу), що є найгіршою оцінкою серед усіх

пострадянських країн, що знаходяться в європейській частині континенту.

Система хабарництва суттєво знижує прибутковість у секторі малих і середніх підприємств, що послаблює підприємницьку ініціативу та змушує бізнес віддавати перевагу придбанню технологій закордоном замість розробки технологічних рішень у співпраці з українськими державними науково-дослідними установами.

Відсутність інститутів не означає, що треба зволікати з проведенням активної інноваційної політики. Небагато країн наздоганяючого типу розвитку мають низький рівень корупції та добре діючі державні інститути. «Азіатські тигри» досягли успіху на шляху створення інноваційної моделі при поганому інвестиційному кліматі та при не дуже високих показниках захисту прав власності.

Відомо, що пряме бюджетне фінансування дає найшвидший макроекономічний ефект у порівнянні з методами стимулювання приватних інвестицій. В умовах високої корупції методи прямого фінансування з бюджету або надання податкових преференцій вибраним підприємствам небезпечні тим, що в корумпованому середовищі їх можуть отримати лобісти, а не найбільш перспективні підприємства.

Інструменти інноваційної політики можна поділити на дві групи: селективні, які надаються за рішенням чиновників, і неселективні, які дають переваги великим групам учасників інноваційного процесу автоматично, без рішення чиновника. «Селективні заходи вимагають більшої інформованості ...крім того, вони більшою мірою, ніж багато з універсальних заходів, стимулюють привласнення ренти. Чим вище ступінь невизначеності і нижча якість бюрократії, тим менш ефективна селективна політика» [11, с. 171]. Як свідчать деякі дослідження [11], існує критичний рівень інституційних здібностей держави, який робить можливим застосування селективних методів політики, таких як пряме бюджетне фінансування, субсидії і т. п. Неселективні ж методи інноваційної політики, такі як податкові стимули для інновацій або антимонопольні методи, працюють як при поганому працюючих інститутах, так і при хороших.

В умовах високої монополізації є високі ризики того, що і при застосуванні неселективних методів політики, спрямована на стимулювання цілих галузей, буде мати обмежений ефект, оскільки цілі сектори машинобудування та енергетики представлені певними кланово-олігархічними групами. Виявлення таких ризиків приводить до наступного кроку: необхідності пов'язати проведення змін у інноваційній політиці з кардинальними змінами у сфері антимонопольного регулювання.

Інституційні особливості України викликають додаткові «відмови ринку» та стають на заваді проведенню інноваційної політики з точки зору недосконалості фінансових ринків (банківського, ринків капіталу, страхування) та «відмови» координації [16, с. 9].

Слабо розвинутий внутрішній фінансовий ринок України не акумулює ресурси в необхідному для інновацій обсязі. Найбільш розвинутий банківський сектор усе ще потребує значних витрат на збір інформації та оцінку

ризиків позичальників, що переорієнтує банки на споживче кредитування, кредитування торговельних операцій. Фінансування промисловості та інновацій припиняється. Внутрішні інвестори менш толерантні до ризиків порівняно з інвесторами із країн розвинутих і структурованих ринків, які можуть профінансувати витрати всіх невизначеностей в очікуванні великих потенційних вигод. В Україні, де іноземні інвестори стикаються зі значними політичними ризиками, які не страхуються навіть у розвинутих країнах, багато потенційно вигідних інноваційних проектів залишаються нездійсненими.

Деякі інвестиційні проекти виявляються прибутковими тільки тоді, коли реалізуються взаємодоповнюючі проекти в інших галузях. Витрати координації цих інвестиційних проектів через відносно неефективні ринки можуть зупинити або скоротити потенційно прибуткові інвестиції.

Активна політика держави у створенні ринкової інфраструктури, у координації зв'язків та обміну інформацією між галузями, організації контактів між інвесторами та створенні стимулів до координованих інвестицій може бути компенсатором додаткових «відмов ринку» та принести відчутні результати.

ВИСНОВКИ

Ідея інноваційної моделі розвитку економіки була дискредитована в українському суспільстві через неефективні та непослідовні дії влади та анонсування заходів, які не було втілено в життя.

Аналіз розвитку державного регулювання інноваційної сфери показує, що поставлені цілі інноваційної політики України є дуже розмитими та ніяк не пов'язаними з реальним вектором розвитку країни; інфраструктурні механізми та законодавчі акти, затверджені у сфері інновацій, не спрацьовують. Зазвичай це пояснюють недофінансуванням та поганою координацією між державними органами. Ми не заперечуємо такі висновки, але вважаємо, що головна причина провалів у регулюванні залишається поза увагою. А саме – відсутність економічних інтересів та стимулів до інноваційного розвитку головних промислово-фінансових груп, що визначають економічну політику держави.

Вибір політики щодо інноваційного розвитку України не може бути зроблено без урахування інституційних обмежень. Інновації в умовах інституційних обмежень повинні розглядатися не як самоціль, а як інструмент стимулювання економічного зростання та посилення економічної безпеки.

Визначені інституційні особливості України обумовляють необхідність коригування інноваційної політики в таких напрямках:

- ✦ інноваційна політика держави повинна підпорядковуватись довгостроковій стратегії економічної безпеки з чітко визначеними галузями, які будуть розвиватися за підтримкою держави;
- ✦ перехід від нарощування загальних обсягів підтримки за всіма складовими національної інноваційної системи до концентрації матеріальних та фінансових ресурсів держави на досягненні стратегічних цілей;

- ✦ максимальний акцент у інноваційній політиці має бути надано неселективним методам підтримки інновацій та створенню ринкової інфраструктури. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Чикаренко І.** Проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в Україні / Чикаренко І. // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2012. – Вип. 4 (15). – С. 95 – 105.
2. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави». Постанова Верховної Ради України від 11.02.2015 р. № 182-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/182-193>
3. **Геєць В. М.** Інноваційні перспективи України : монографія / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
4. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України : монографія / [Л. І. Федулова, Ю. М. Бажал, В. Л. Осецький та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 656 с.
5. **Петрова І. Л.** Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди : монографія / І. Л. Петрова, Т. І. Шпильова, Н. П. Сисоліна. – К. : КРОК, 2010. – 320 с.
6. **Nelson R.** (ed.). National and Systems. A Comparative Analysis / R. Nelson. – Oxford University Press, 1993.
7. **Lundvall B.-A.** National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning // B.-A. Lundvall. – London, Pinter Publishers, 1992.
8. **Freeman C.** The National System of Innovation in Historical Perspective / C. Freeman // Cambridge Journal of Economics, 1995, vol. 19, No 1.
9. **Бова Т. В.** Державна інноваційно-інвестиційна політика України: теорія, методологія, напрямки : монографія / Т. В. Бова. – Донецьк : Юго-Восток, 2011. – 452 с.
10. Наука и инновации: выбор приоритетов / Отв. ред. Н. И. Иванова. – М. : ИМЭМО РАН, 2012. – 235 с.
11. **Попов В. В.** Стратегия экономического развития / В. В. Попов. – М. : Изд. дом НИУ «Высшая школа экономики», 2011. – 336 с.
12. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : аналітична доповідь / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, А. В. Шевченко [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 152 с.
13. Звіт Рахункової палати України за 2008 рік. – Київ, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1497434>
14. **Бьюкенен Дж. М.** Сочинения. Конституция экономической политики. Расчёт согласия. Границы свободы / Дж. М. Бьюкенен // Нобелевские лауреаты по экономике. Т. 1 / Фонд экономической инициативы. – М. : Таурис Альфа, 1997. – 560 с.
15. **Касьянов Г.** Система владних відносин у сучасній Україні: групи інтересу, клани та олігархія / Г. Касьянов // Український історичний журнал. – Київ : Дієз-продукт, 2009. – № 1. – С. 176.
16. **Khan Mushtaq H.** Investment and Technology Policies / Mushtaq H. Khan. – New York: UN DESA, 2007. – P. 43.

Науковий керівник – **Петрова І. Л.**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Університету економіки і права «КРОК», м. Київ

REFERENCES

Bova, T. V. *Derzhavna innovatsiino-investytsiina polityka Ukrainy: teoriia, metodolohiia, napriamky* [State innovative investment policy of Ukraine: Theory, Methodology, directions]. Donetsk: Yuho-Vostok, 2011.

Biukenen, Dzh. M. "Sochineniia. Konstitutsiia ekonomicheskoy politiki. Raschet soglasiia. Granitsy svobody" [Works. The Constitution of economic policy. Calculation of consent. The limits of freedom]. In *Nobelevskie laureaty po ekonomike*. Moscow: Taurus Alfa, 1997.

Chykarenko, I. "Problemy derzhavnoho rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti v Ukraini" [Problems of state regulation of innovative activity in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, no. 4 (15) (2012): 95-105.

Fedulova, L. I. et al. *Tekhnolohichni imperatyv stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [The technological imperative of socio-economic development of Ukraine]. Kyiv, 2011.

Freeman, C. "The National System of Innovation in Historical Perspective". *Cambridge Journal of Economics*, vol. 19, no. 1 (1995).

Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2006.

Kasianov, H. "Systema vladnykh vidnosyn u suchasni Ukraini: hrupy interesu, klany ta oliharkhiia" [The system of power relations

in modern Ukraine, interest groups, clans and oligarchs]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, no. 1 (2009): 176-.

Khan, Mushtaq H. *Investment and Technology Policies*. New York: UN DESA, 2007.

[Legal Act of Ukraine] (2015). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/182-193>

Lundvall, B.-A. *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London: Pinter Publishers, 1992.

National and Systems. A Comparative Analysis: Oxford University Press, 1993.

Nauka i innovatsii: vybor prioritetov [Science and innovation: the choice of priorities]. Moscow: IMEMO RAN, 2012.

Popov, V. V. *Strategiia ekonomicheskogo razvitiia* [Economic development strategy]. Moscow: Vysshaia shkola ekonomiki, 2011.

Petrova, I. L., Shpylyova, T. I., and Sysolina, N. P. *Innovatsiina diialnist: stymuly ta pereshkody* [Innovative activities: incentives and obstacles]. Kyiv: KROK, 2010.

Sobkevych, O. V. et al. *Innovatsiinyi rozvytok promyslovosti iak skladova strukturnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy* [Innovative development industry as part of the structural transformation of the economy of Ukraine]. Kyiv: NISD, 2014.

"Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy za 2008 rik" [Report of the Accounting Chamber of Ukraine in 2008]. <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1497434>